Spis treści

Wybrane skróty partii politycznych 11

Spis tabel 13

Spis wykresów i rysunków 15

Wstęp 17

Część I. PODSTAWY TEORETYCZNE

Rozdział 1
Rozliczalność w badaniach jakości demokracji 29
1.1. Koncepcja jakości demokracji 30
1.2. Rozliczalność jako jeden z komponentów koncepcji jakości demokracji 34
1.3. Rozważania terminologiczne 43
1.4. Rozliczalność – strategia badawcza 47

Część II. ROZLICZALNOŚĆ HORYZONTALNA: INSTYTUCJE RÓWNOWAŻĄCE I INSTYTUCJE O SPECJALNYM MANDACIE

Rozdział 2
Władza wykonawcza w systemie rozliczalności horyzontalnej 57
2.1. Egzekutywa w systemie rozliczalności horyzontalnej – przykład Polski 59
2.1.1. Rola prezydenta w systemie rozliczalności 62
2.1.2. Rada Ministrów i prezes Rady Ministrów w systemie rozliczalności 67
2.2. Egzekutywa w systemie rozliczalności horyzontalnej – przykład Hiszpanii 79

2.2.1. Rola monarchy w systemie rozliczalności. 80
2.2.2. Rola rządu i jego przewodniczącego w systemie rozliczalności. 83
Rozdział 3
Władza ustawodawcza w systemie rozliczalności horyzontalnej 96
3.1. Legislatywa w Polsce – uwarunkowania proceduralno-prawne instrumentów rozliczalności 99
3.1.1. Dynamika wykorzystywania instrumentów rozliczalności horyzontalnej na forum posiedzenia Sejmu . . . 104
3.1.2. Dynamika wykorzystywania instrumentów rozliczalności horyzontalnej w komisjach parlamentarnych . . 109
3.2. Legislatywa w Hiszpanii – uwarunkowania proceduralno-prawne instrumentów rozliczalności. 111
3.2.1 Dynamika wykorzystywania instrumentów rozliczalności horyzontalnej na plenum Kongresu Deputowanych 114
3.2.2. Dynamika wykorzystywania instrumentów rozliczalności horyzontalnej w komisjach parlamentarnych. . . 120

Rozdział 4
Władza sądownicza oraz instytucje o specjalnym mandacie w systemie rozliczalności horyzontalnej 126
4.1. Judykatywa i instytucje o specjalnym mandacie – przykład Polski 130
4.1.1. Wymiar normatywny *de jure* funkcjonowania judykatywy i instytucji o specjalnym mandacie 130
4.1.2. Model normatywny a praktyka polityczna 136
4.2. Judykatywa i instytucje o specjalnym mandacie – przykład Hiszpanii 143
4.2.1. Wymiar normatywny *de jure* funkcjonowania judykatywy i instytucji o specjalnym mandacie 144
4.2.2. Model normatywny a praktyka polityczna 151

Część III. ROZLICZALNOŚĆ WERTYKALNA

Rozdział 5
Determinanty rozliczalności wertykalnej 163
5.1. System wyborczy a rozliczalność wertykalna 164
5.1.1. System wyborczy w Polsce 167
5.1.2. System wyborczy w Hiszpanii 172

5.2. Struktura terytorialna kraju a przyporządkowanie odpowiedzialności ... 178
5.2.1. Ustrój terytorialny w Polsce ... 180
5.2.2. Ustrój terytorialny w Hiszpanii ... 182
5.3. System partyjny a przyporządkowanie odpowiedzialności ... 186
5.3.1. System partyjny w Polsce ... 188
5.3.2. System partyjny w Hiszpanii ... 195
5.4. Rodzaj rządu a przyporządkowanie odpowiedzialności ... 200
5.4.1. Rodzaje rządu w Polsce ... 202
5.4.2. Rodzaje rządu w Hiszpanii ... 204

Rozdział 6
Głosowanie ekonomiczne jako wyraz rozliczalności wertykalnej ... 212
6.1. Badania nad rozliczalnością wertykalną w świetle teorii racjonalnego wyboru – operacjonalizacja głosowania ekonomicznego ... 213
6.2. Rozliczalność wertykalna w Polsce – analizy empiryczne ... 220
6.2.1. Głosowanie ekonomiczne w wyborach z 1997 r. ... 222
6.2.2. Głosowanie ekonomiczne w wyborach z 2001 r. ... 225
6.2.3. Głosowanie ekonomiczne w wyborach z 2005 r. ... 228
6.2.4. Głosowanie ekonomiczne w wyborach z 2007 r. ... 230
6.2.5. Głosowanie ekonomiczne w wyborach z 2011 r. ... 231
6.3. Rozliczalność wyborcza w Hiszpanii – analizy empiryczne ... 232
6.3.1. Głosowanie ekonomiczne w wyborach z 1982 r. ... 235
6.3.2. Głosowanie ekonomiczne w wyborach z 1986 r. ... 237
6.3.3. Głosowanie ekonomiczne w wyborach z 1989 r. ... 239
6.3.4. Głosowanie ekonomiczne w wyborach z 1993 r. ... 240
6.3.5. Głosowanie ekonomiczne w wyborach z 1996 r. ... 241
6.3.6. Głosowanie ekonomiczne w wyborach z 2000 r. ... 243
6.3.7. Głosowanie ekonomiczne w wyborach z 2004 r. ... 244
6.3.8. Głosowanie ekonomiczne w wyborach z 2008 r. ... 245
6.3.9. Głosowanie ekonomiczne w wyborach z 2011 r. ... 247

Zakończenie ... 255

Aneks ... 259

Bibliografia ... 306

Wstęp

Przez lata dyskusje dotyczące problematyki młodych demokracji toczyły się wokół warunków niezbędnych do przeprowadzenia udanych transformacji systemowych. Następnie koncentrowały się na zagadnieniu konsolidacji. Ostatnio w badaniach nad systemami demokratycznymi pojawił się nowy termin – pojęcie jakości demokracji. Jednym z głównych elementów większości konceptualizacji jakości demokracji, tak w ujęciu ilościowym, jak i jakościowym jest rozliczalność.

Termin ten używany jest chętnie, nie tylko przez badaczy zajmujących się jakością demokracji, lecz także przez publicystów lub polityków. Mimo coraz częstszego używania terminu „rozliczalności" zarówno w analizach politologicznych, jak i w dyskursach politycznych, brak jest powszechnie przyjętej definicji owego pojęcia. Jest ono najczęściej używane jako swoisty „parasol" koncepcyjny, pod którym mieszczą się różne definicje. Powszechnie rozliczalność używa się zamiennie między innymi z terminami: przejrzystość, skuteczność, odpowiedzialność czy efektywność. Rozliczalność bywa także stosowana jako synonim dobrego rządzenia, zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym. Wieloznaczność pojęcia rozliczalność, która prowadzi do rozmycia jego analitycznej wartości, jest m.in. konsekwencją braku pogłębionej konceptualizacji i operacjonalizacji owego pojęcia na gruncie światowej nauki. Większość badań dotyczących jakości demokracji (w których elementem jest rozliczalność) ma charakter ilościowy. Sprowadzają się one do tworzenia tzw. barometrów jakości demokracji bez pogłębionej konceptualizacji poszczególnych jego elementów. Natomiast badania o charakterze jakościowym najczęściej dotyczą jedynie niektórych aspektów rozliczalności[1]. Na gruncie nauki polskiej badania nad procesami transformacji systemowych i konsolidacji przeżywają od lat swój rozkwit, natomiast badania nad jakością demokracji, w tym także rozliczalnością, prowadzone w są ograniczonym zakresie[2].

[1] Szczegółowy opis stanu badań dotyczących rozliczalności w badaniach jakości demokracji przedstawiony zostanie w rozdziale pierwszym.

[2] Jednym z nielicznych ośrodków badawczych zajmujących się badaniami nad rozliczalnością jest Polska Akademia Nauk. W roku 2007 ukazała się praca zbiorowa pt. *Political Accountability. Conceptual, Theoretical and Empirical Dimensions*, pod redakcją J. Niżnik, N. Ryabinskiej. Trudno jednak pracę tę zaliczyć do badań prowadzonych na gruncie polskim, gdyż autorzy poszczególnych rozdziałów to uczestnicy międzynarodowego School for Social Research współorganizowanej przez Instytutu Psychologii i Socjologii w Polskiej

W związku z powyższym podjęcie próby konceptualizacji i operacjonalizacji rozliczalności, jako jednego z elementów jakości demokracji, wydaje się jak najbardziej uzasadnione. Prezentowane w pracy wyniki mają charakter nowatorski, przyczynią się do wypełnienia zdiagnozowanej luki badawczej w zakresie jednego z najważniejszych elementów jakości demokracji – rozliczalności.

Przedmiotem badania w niniejszej pracy jest funkcjonowanie mechanizmów rozliczalności horyzontalnej i wertykalnej na przykładzie Polski i Hiszpanii. Rozliczalność rozumiana jest w znaczeniu O'Donnellowskim. Rozliczalność horyzontalna opiera się na systemie hamulców i równowagi (*checks and balance*). Istotą owego systemu jest zapewnienie rozdziału współzależnych od siebie władz ze względu na funkcje, które pełnią w ramach systemu oraz zapewnienie im autonomii, tak aby wzajemnie mogły nadzorować i kontrolować swoje działania. Rozliczalność horyzontalna obejmuje także instytucje państwowe o specjalnym mandacie, tj. mające zarówno autorytet prawny, jak i zdolność operacyjną do wszczęcia działań, rozciągających się od zwykłego nadzoru aż po sankcje o charakterze karnym. Rozliczalność wertykalna polega na zapewnieniu obywatelom nie tylko możliwości wyboru swoich reprezentantów, ale także ich obserwowania i sankcjonowania w sytuacji, gdy wybrani reprezentanci podejmą decyzje niezgodne z oczekiwaniami wyborców.

Głównym celem badania jest określenie, w którym momencie i w jakim obszarze generowane są takie elementy zmian, które w jednym kraju stymulują pozytywne efekty, a w drugim przyczyniają się do powstawania licznych opóźnień i wzrostu negatywnych zjawisk postransformacyjnych w obszarze rozliczalności. Aby wyjaśnić przyczyny występujących różnic i podobieństw, zbadany zostanie związek między rozwiązaniami instytucjonalnymi, prowadzoną polityką a czasem, jaki upłynął od momentu konsolidacji obu systemów, oraz wpływ tych zmiennych na mechanizmy rozliczalności. Główna hipoteza pracy brzmi: *interakcja między strukturami a aktorami politycznymi determinuje proces artykulacji instytucjonalnej opartej na bazie odziedziczonej z przeszłości, wpływając równocześnie na obecną dynamikę polityczną w zakresie rozliczalności.* Dodatkowo w każdym z rozdziałów przedstawione zostały pytania badawcze i hipotezy o charakterze szczegółowym.

Analiza rozliczalności w Polsce obejmuje lata 1997–2011, a więc cztery kadencje, a w Hiszpanii lata 1982–2011 – osiem kadencji. Ograniczenia czasowe przyjętego okresu wynikają z założenia, iż jakość demokracji, w tym także rozliczalność, można analizować jedynie w krajach, w których systemy polityczne uległy konsolidacji. Istnieje zgoda wśród polskich badaczy, iż datą graniczną wyznaczającą moment konsolidacji w Polsce jest przyjęcie Konstytucji z 1997 r.

Akademii Nauk. Szerzej: J. Niżnik, N. Ryabinska, *Political Accountability. Conceptual, Theoretical and Empirical Dimensions*, Warszawa 2007.

Również hiszpańscy politolodzy są zgodni, co do tego, że moment konsolidacji systemu wyznacza rok 1982, w którym doszło do alternacji władzy w wyniku wygranej PSOE, głównej opozycyjnej siły politycznej wobec establishmentu postfrankistowskiego.

Polska i Hiszpania reprezentują dwie grupy państw (Europy Południowej i Środkowo-Wschodniej), w których w odmiennym czasie nastąpił proces demokratyzacji. W Hiszpanii proces ten zapoczątkowany został w połowie lat 80. Obecnie należy ona do państw o skonsolidowanym systemie demokratycznym. Polska natomiast wstąpiła na drogę demokratyzacji na początku lat 90. i należy do państw najbardziej zaawansowanych w Europie Środkowo-Wschodniej w tworzeniu stabilnych struktur demokratycznych. Silny bodziec na drodze do demokratyzacji i konsolidacji demokracji w obu przypadkach stanowiła Unia Europejska. Wywiera ona wpływ m.in. na efektywność i przejrzystość funkcjonowania struktur państwowych krajów członkowskich. W okresie przedakcesyjnym wiązało się to przede wszystkim z dostosowaniem prawa krajowego do prawa unijnego. Po akcesji związane jest z dążeniem do wprowadzenia ogólnoeuropejskich standardów przejrzystości i rozliczalności, czego wyrazem jest między innymi Biała Księga o Europejskim Rządzeniu z 2001 roku. Z drugiej jednak strony przynależność do struktur, na rzecz których została przeniesiona część kompetencji państwa narodowego, prowadzi do rozpraszania się rozliczalności na poziomie krajowym. Zatem tak w przypadku Hiszpanii, jak i Polski mamy do czynienia z oddziaływaniem podobnych czynników zewnętrznych na rozliczalność.

Niewątpliwie można odnaleźć także wiele różnic między Polską a Hiszpanią. W przypadku Hiszpanii mamy do czynienia z monarchią, a Polska jest republiką. Państwa różnią się także strukturą terytorialną; Polska jest klasycznym przykładem państwa unitarnego zdecentralizowanego, a Hiszpanię uznaje się za państwo quasi-federalne. Niemniej jednak z punktu widzenia najważniejszych dla funkcjonowania rozliczalności horyzontalnej i wertykalnej rozstrzygnięć konstytucyjnych oba przypadki są podobne. Zarówno w Polsce, jak i w Hiszpanii mamy do czynienia z parlamentarno-gabinetową formą rządów i proporcjonalnym system wyborczym, a właśnie te dwa elementy najbardziej upodabniają sposób funkcjonowania rozliczalności horyzontalnej i wertykalnej w danym systemie politycznym.

Niniejsza praca wpisuje się w nurt badań neopozytywistycznych. Zgodnie z tym założeniem empiryczne poszukiwanie związków przyczynowych między zjawiskami społecznymi, oparte zostało na krytycznej analizie następujących podejść teoretycznych: neoinstytucjonalizmu empirycznego oraz teorii racjonalnego wyboru[3]. Zgodnie z przyjętą perspektywą badawczą, główną metodą

[3] V. Lowndes twierdzi za G.B. Petersem, że: „Instytucjonalizm empiryczny ma do tego stopnia bliskie związki z teorią racjonalnego wyboru, że przyjmuje, iż twórcy instytucji mogą »niemal całkowicie swobodnie wybierać wśród form instytucjonalnych«", V. Lowndes,

zastosowaną w pracy jest metoda porównawcza, tak w ujęciu jakościowym, jak i ilościowym. Istotną rolę w pracy odgrywają także analiza instytucjonalno-prawna, analiza historyczna oraz analiza statystyczna[4]. Zgodnie z paradygmatem neopozytywistycznym, metody ilościowe stosowane będą jako pomocnicze wobec metod jakościowych, zatem analiza jakościowa będzie w pracy dominująca.

Neoinstytucjonalizm empiryczny jest obok neoinstytucjonalizmu normatywnego, racjonalnego wyboru i historycznego, jednym z głównych nurtów współczesnego neoinstytucjonalizmu[5]. Wyrasta on z badań dotyczących trzeciej fali demokratyzacji i potrzeby ustanowienia formalnych rządów, które zapobiegłyby kryzysowi legitymizacji nowych systemów demokratycznych. Badania neoinstytucjonalizmu empirycznego sprowadzają się do ewaluacji efektów funkcjonowania instytucji na podstawie badań empirycznych. Wpływ szeroko rozumianych instytucji na zachowania polityczne i na ogólnie pojętą sferę społeczno-polityczną (w ramach tradycyjnego instytucjonalizmu i różnych ujęć neoinstytucjonalizmu) stał się obiektem wielu badań zarówno w Polsce, jak i w Hiszpanii. W niewielu pracach wykorzystano jednak podejście neoinstytucjonalizmu empirycznego, choć bez analizy empirycznej nie sposób stwierdzić, w jakim stopniu i czy w ogóle dana instytucja wpłynęła na zachowania indywidualne, skutkując między innymi ograniczeniem formalnych i nieformalnych zachowań. Warto podkreślić, iż w tym nurcie to instytucje determinują zachowania indywidualne, a nie odwrotnie, choć jednostki, w tym ujęciu elity polityczne, mogą wybierać i modyfikować różne formy instytucjonalne. Zgodnie z przyjętym podejściem neoinstytucjonalizmu empirycznego, główny punkt ciężkości został położony na kształt i charakter struktury formalnej, a dokładnie – dobrze zaprojektowanych i efektywnych instytucji w systemie rozliczalności w Polsce i w Hiszpanii. Przy czym zgodnie z modyfikacjami tego podejścia w porównaniu z klasycznym instytucjonalizmem akcentowane będą wzajemne oddziaływania między strukturą (instytucją) a jednostkami. Efekty działań tychże instytucji sprawdzone zostaną na podstawie analizy danych empirycznych.

Wykorzystanie teorii racjonalnego wyboru i, co jest z tym związane, metody statystycznej ogranicza się jedynie do zbadania, na ile faktycznie w Polsce

---

Instytucjonalizm, w: D. Marsh, G. Stoker (red.), *Teorie i metody w naukach politycznych*, Kraków 2006, s. 95.

[4] Szerzej: R.A. Rhodes, *El institucionalismo*, w: D. Marsh, G. Stoker (red.), *Teoría y métodos de la ciencia política*, Madryt 1997.

[5] Szerzej: B.G. Peters, *Institutional theory: problems and prospects*, w: J. Pierre, B.G. Peters, G. Stoker (red.), *Debating Institutionalism*, Manchester 2013, s. 1–21, B.G. Peters, *El nuevo institucionalismo: Teoría institucional en ciencias políticas*, Barcelona 2003, s. 121–146, V. Lowndes, *Instytucjonalizm*, w: D. Marsh, G. Stoker (red.), *Teorie i metody…*, op. cit., s. 89–107.

i Hiszpanii mamy do czynienia z rozliczalnością w akcie wyborczym. Teoria racjonalnego wyboru odwołuje się do metodologii przyjętej w ekonomii. Jednym z ojców zastosowania tej teorii w badaniach dotyczących zachowań wyborczych był A. Downs[6]. Punktem wyjścia dla autora jest założenie, że wyborcy są racjonalni w swoich wyborach. Oznacza to, że są zdolni porównywać istniejące propozycje poszczególnych partii politycznych lub kandydatów i wybierają te, które w najwyższym stopniu służą ich partykularnym interesom. Z tego podejścia wyrasta tzw. *hipoteza odpowiedzialności*. Zakłada ona, że obywatele rozliczają rząd za sytuację gospodarczą państwa. Oznacza to, iż uważają, że to, w jakiej sytuacji makroekonomicznej znajduje się państwo jest pochodną decyzji polityków sprawujących władzę. W konsekwencji, jeżeli sytuacja gospodarcza jest dobra nagradzają partię rządzącą ponownie ją wybierając, a w odwrotnej – karzą, cofając swoje poparcie poprzez wybór jednej z partii opozycyjnych. Za wykorzystaniem głosowania ekonomicznego jako miernika zadowolenia lub też jego braku, w momencie podejmowania decyzji wyborczych przemawiają wyniki dotychczasowych badań[7]. Okazuje się, że w porównaniu z innymi politykami publicznymi największe zainteresowanie wzbudza polityka gospodarcza. Zawsze jest obecna w mediach, ponadto oddziałuje na wszystkich obywateli, bez względu na ich wiek, płeć, poziom wykształcenia, zawód czy zamożność. Dlatego też polityka gospodarcza służy obywatelom jako swego rodzaju „skrót informacyjny" w momencie oceny działań rządu. Użycie tzw. głosu ekonomicznego do zbadania zachowań wyborczych wydaje się więc najlepszym sposobem sprawdzenia, czy obywatele w akcie wyborczym stosują mechanizm kary/nagrody. Wśród badaczy istnieje zgoda co do zasadności użycia modeli głosowania ekonomicznego, stosowanego także i w tej pracy, w których weryfikowana jest hipoteza odpowiedzialności do mierzenia rozliczalności wertykalnej[8]. Dokładny opis modelu głosu ekonomicznego wraz z uzasadnieniem użytych zmiennych opisany zostanie w rozdziale szóstym.

---

[6] A. Downs, *An Economic Theory of Democracy*, Nowy Jork 1957, A. Downs, *Social Values and Democracy*, w: K.R. Monroe (red.), *The Economic Approach to Democracy*, Nowy Jork 1991.

[7] H. Dorussen, M. Taylor, *Group economic voting A comparison of the Netherlands and Germany*, w: H. Dorussen, M. Taylor (red.), *Economic Voting*, Nowy Jork 2002, s. 92–120; H. Dorussen, H. Palmer, *The context of economic voting*, w: H. Dorussen, M. Taylor (red.), *Economic*…, op. cit., s. 1–14.

[8] Szerzej: Jr. V.O. Key, *The responsible electorate: Rationality in presidential voting, 1936–1960*, Nowy Jork 1968; J.E. Mueller, *Presidential Popularity from Truman to Johnson*, „American Political Science Review" 1970, nr 64, s. 18–34; C.A.E. Goodhert, R.J. Bhansali, *Political Economy*, Political Studies" 1970, nr 18, s. 43–106; B.S. Frey, F. Schneider, *A Politico-Economic Model of the United Kingdom*, „Economic Journal" 1978, nr 88, s. 243–253; D.A. Hibbs, *The Mass Public and Macroeconomic Performance: The Dinamics of Public Opinion Toward Unemployment and Inflation*, „American Journal of Political Science" 1979, nr 23, s. 705–462; M.P. Fiorina, *Retrospective Voting in American National Elections*, New Haven 1981;

Połączenie neoinstytucjonalizmu empirycznego oraz teorii racjonalnego wyboru pozwoli na zrównoważenie znaczenia struktur instytucjonalnych i roli aktorów politycznych oraz ułatwi przeprowadzenie analizy mechanizmów rozliczalności w ujęciu dynamicznym. Pozwoli ponadto określić wagę czynnika instytucjonalnego w relacji z rolą aktorów politycznych w celu wytłumaczenia różnic i podobieństw między Polską i Hiszpanią.

Niniejsza praca opiera się na badaniu studium przypadku (wielokrotne studium przypadku) z elementami komparatystyki. Z jednej strony metoda porównawcza pozwoli na wyczerpujące wyjaśnienie poszczególnych przypadków w określonym czasie, z drugiej stworzy możliwość sformułowania bardziej ogólnych zależności i praw. Metoda porównawcza użyta zostanie w celu sformułowania uogólnień empirycznych i weryfikacji hipotez. Bazując na indywidualnej analizie każdego przypadku – poszczególnych kadencji w Polsce i w Hiszpanii, poprzez indukcję wypracowane zostaną uogólnienia o średnim zasięgu za sprawą zastosowania analizy instytucjonalno-prawnej, historycznej oraz statystycznej. Taki proces pozwoli na uniknięcie nadmiernej generalizacji uzyskanych wyników badań. Problem ograniczeń związanych z małą liczbą analizowanych przypadków został przezwyciężony poprzez zastosowanie periodyzacji w odniesieniu do każdego kraju, w wyniku porównywania poszczególnych kadencji oddzielnie dla każdego przypadku. Dobór przypadków został oparty na metodzie zgody J.S. Milla lub podejściu najbardziej różnych systemów A. Przeworskiego i H. Teunea[9]. Przyjmują oni zasadę, że analizowane przypadki powinny się różnić pod wszystkimi względami z wyjątkiem analizowanych zmiennych.

Badanie opierać się będzie na zróżnicowanych rodzajach danych: dokumenty instytucji państwowych oraz wyniki badań organizacji pozarządowych i organizacji międzynarodowych (raporty i opracowania), aktywność legislacyjna posłów, semistrukturyzowane wywiady *face-to-face* (z politykami i ekspertami w badanej materii, którzy uczestniczyli w analizowanych procesach oraz naukowcami w Polsce i za granicą), zawartość mediów (artykuły prasowe,

---

D.R. Kinder, R.D. Kieweit, *Sociotropic Politics: The American Case*, „British Journal of Political Science" 1981, vol. 11, nr 2, s. 129–161; P. Nannestad, P.M. Paldam, *From the Pocketbook of the Welfare Man: A Pooled Cross-Section Study of Economic Voting in Denmark, 1986–92*, „British Journal of Political Science" 1997, nr 27, s. 119–137; M.S. Lewis-Beck, *Economics and Elections: The Major Western Democracies*, Ann Arbor, 1988; M.S. Lewis-Beck, M. Celeste Ratto, *Economic voting in Latin America: A general model*, „Electoral Studies" 2013, vol. 32, nr 3, s. 489–493; M. Kanji, K. Tannahill, *What are the current preoccupations of economic voting research?*, „Electoral Studies" 2013, vol. 32, nr 3, s. 391–392; S. Weschle, *Two Types of Economic Voting: How Economic Conditions Jointly Affect Vote Choice and Turnout*, „Electoral Studies", dostępne online od 7 listopada 2013.

[9] Szerzej: J. Hopkin, *Metody porównawcze*, w: D. Marsh, G. Stoker (red.), *Teorie i metody…*, op. cit., s. 251–271.

programy telewizyjne, wywiady radiowe), dane statystyczne (badania opinii publicznej oraz wyniki badań ekspertów), literatura politologiczna (publikacje zwarte, artykuły naukowe). Dzięki wykorzystaniu zróżnicowanych metod analizy oraz źródeł informacji – procedury triangulacji – możliwe będzie uzyskanie całościowego obrazu rozliczalności w Polsce i w Hiszpanii, co pozwoli nie tylko na dogłębne zrozumienie badanej problematyki, ale także na uzyskanie wysokiej jakości badań, a tym samym wiarygodnych wyników.

Struktura niniejszej pracy wynika z przyjętego celu badań. Praca składa się z trzech części: I. Podstawy teoretyczne; II. Rozliczalność horyzontalna; III. Rozliczalność wertykalna. W części I omówiona zostanie koncepcja jakości demokracji oraz główne nurty w badaniach jakości demokracji. Następnie przedstawione zostaną związki między jakością demokracji a rozliczalnością, w tym omówione zostaną wybrane konceptualizacje i operacjonalizacje jakości demokracji oraz rozliczalności. Pozwoli to ukazać problematykę jakości demokracji, przedstawić, w jaki sposób jakość demokracji jest powiązana z rozliczalnością, jakie są rodzaje rozliczalności i w jaki sposób można dokonać operacjonalizacji rozliczalności. Na końcu rozdziału pierwszego przedstawiony zostanie plan badania oraz główne założenia analizy empirycznej, które realizowane będą w dalszych częściach pracy.

Część II pracy (rozdział drugi) dotyczyć będzie władzy wykonawczej w systemie rozliczalności horyzontalnej. Zbadana zostanie zdolność rządu i głowy państwa do kształtowania agendy legislacyjnej i decyzyjnej parlamentu, w tym także omówione zostaną nieformalne mechanizmy wpływu na prace parlamentu. W analizie pod uwagę wzięte zostaną uwarunkowania proceduralne oraz poparcie, jakim dysponowały rządy w pierwszej izbie parlamentu. Dodatkowo w przypadku głowy państwa w Polsce i w Hiszpanii obok uwarunkowań proceduralnych pod uwagę wzięte zostaną także sytuacje kohabitacji oraz wpływ czasu, jaki upłynął od momentu konsolidacji. Taka konstrukcja rozdziału umożliwi udzielenie odpowiedzi na szereg szczegółowych pytań badawczych. Po pierwsze, jak silna jest pozycja władzy wykonawczej w obu systemach i czy ma realny wpływ na agendę legislacyjną i decyzyjną parlamentu. Po drugie, na ile wpływ rządu na agendę legislacyjną i decyzyjną jest uwarunkowany architekturą instytucjonalną, a na ile „układem politycznym" w parlamencie. Po trzecie, czy czas, jaki upłynął od momentu konsolidacji systemu politycznego wpływa na umocnienie władzy wykonawczej w systemie rozliczalności horyzontalnej, czy też nie.

Rozdział trzeci dotyczy władzy ustawodawczej w systemie rozliczalności. Także i w tym przypadku uwarunkowania proceduralne będą jedną z determinant ujętych w badaniu funkcjonowania władzy ustawodawczej w systemie rozliczalności horyzontalnej. Drugą determinantą będzie poparcie, jakim dysponowały poszczególne rządy w kolejnych kadencjach parlamentarnych,

gdyż obok uwarunkowań proceduralnych to właśnie poparcie w największym stopniu wpływa na dynamikę stosowania narzędzi rozliczalności. Pozwoli to także na udzielenie odpowiedzi na następujące pytania: Która z determinant w największym stopniu wpływa na użycie instrumentów rozliczalności w Polsce i w Hiszpanii? W jakim stopniu czas, jaki upłynął od momentu konsolidacji systemu politycznego wpływa na instytucjonalizację kontroli sprawowanej przez pierwsze izby parlamentu?

Rozdział czwarty poświęcony będzie władzy sądowniczej oraz instytucjom o specjalnym mandacie. Podobnie jak w przypadku władzy wykonawczej i ustawodawczej, również w tym przypadku pod uwagę wzięte zostaną uwarunkowania proceduralne oraz rodzaj rządu/poparcie posiadane przez rząd w pierwszej izbie parlamentu. Celem tego rozdziału będzie odpowiedz na następujące pytania: Czy mamy do czynienia z w pełni niezależną władzą sądowniczą i instytucjami o specjalnym mandacie, które powinny stać na straży państwa prawa i przeciwdziałać nadużyciom? Czy stopień niezależności władzy sądowniczej i instytucji o specjalnym mandacie jest w większym stopniu zależny od uwarunkowań proceduralnych, czy też od konstelacji politycznych? Jak poparcie parlamentarne dla rządu wpływa na niezależność władzy sądowniczej i instytucji o specjalnym mandacie? Czy czas, jaki upłynął od momentu konsolidacji systemu politycznego wpływa na większą niezależność władzy sądowniczej i instytucji o specjalnym mandacie?

W części III (rozdziale piątym) omówiony zostanie wpływ różnych determinant na funkcjonowanie mechanizmów rozliczalności wertykalnej na poziomie decyzji wyborczej, tak w wymiarze proceduralnym, jak i odniesieniu do efektów końcowych. Owe determinanty podzielone zostały na dwie grupy. Do pierwszej należą: rodzaj systemu wyborczego oraz struktury terytorialne państwa. Do drugiej zaliczone zostały: rodzaj systemu partyjnego oraz rządu. Taki układ rozdziału umożliwi odpowiedź na główne pytanie badawcze: Czy czynniki instytucjonalne zaburzają funkcjonowanie mechanizmów rozliczalności wertykalnej w Polsce i Hiszpanii?

W rozdziale szóstym zbadane zostanie czy i na ile został użyty przez wyborców retrospektywny głos ekonomiczny, który jest miernikiem rozliczalności wertykalnej. Inaczej – czy i na ile wyborcy w Polsce i Hiszpanii kierują się chęcią nagrodzenia lub ukarania ekip rządzących. W tej część pracy zastosowana została analiza ilościowa oparta na modelu wielomianowej regresji logistycznej. Główne pytanie badawcze, na które zostanie udzielona odpowiedź brzmi: Czy w Polsce i w Hiszpanii mamy do czynienia z retrospektywnym głosowaniem ekonomicznym, które uznawane jest za miernik rozliczalności wertykalnej?

Na koniec warto dodać, iż ambicją zaproponowanej strategii badawczej będzie analiza rozliczalności w ujęciu holistycznym. Zjawisko rozliczalności ukazane będzie w sposób przekrojowy, w kontekście niemal całego systemu

politycznego Polski i Hiszpanii. Takie podejście wymaga dokonania syntezy w każdym z omawianych zagadnień i wyselekcjonowania jedynie tych aspektów, które mają znaczenie w przypadku rozliczalności. Trudność tego zadania związana jest z dwoma aspektami. Po pierwsze, w dotychczasowym dorobku naukowym w owym obszarze nie została dokonana operacjonalizacja rozliczalności na poziomie jakościowym. Po drugie, analiza systemu politycznego pod kątem jednego specyficznego elementu, tj. rozliczalności, wymaga przyjęcia nowego spojrzenia na funkcjonowanie systemu politycznego. Jako przykład może posłużyć interpretacja zmian reguł wyborczych. Otóż z punktu widzenia efektywności systemu politycznego wiadomo, iż częste zmiany nie przyczyniają się do dobrego funkcjonowania systemu politycznego, gdyż wyborca może czuć się „zdezorientowany". Niemniej jednak z punktu widzenia rozliczalności wertykalnej jest to jak najbardziej korzystne. Przeciwdziała bowiem tworzeniu się powiązań partyjno/ideologicznych, co prowadzi do stosowania przez wyborcę mechanizmu kary/nagrody. Zatem wyborca nie głosuje ideologicznie, lecz na podstawie oceny dotychczasowych działań ekipy rządzącej. Mimo powyższych trudności i ograniczeń wynikających z przyjętej strategii badawczej, autorka ma nadzieję, że niniejsza praca przyczyni się do pogłębienia wiedzy oraz rozwoju badań w zakresie jakości demokracji, ze szczególnym uwzględnieniem rozliczalności.

***

Niniejsza książka nie powstałaby bez pomocy instytucji, przyjaciół, rodziny oraz kolegów. Dzięki wsparciu Ministerstwa Nauk i Szkolnictwa Wyższego, które przyznało środki finansowe na projekt pt. „Odpowiedzialność jako jeden z elementów jakości demokracji na przykładzie Polski i Hiszpanii" (nr 1172/B/H03/2010/39), możliwa była realizacja badań empirycznych. Dzięki tym środkom, jak również wsparciu mojej macierzystej jednostki naukowej, tj. Instytutowi Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, możliwe było zaprezentowanie poszczególnych fragmentów pracy na licznych konferencjach i seminariach, tak w kraju, jak i za granicą. Pozwoliło to poddać krytycznej ocenie założenia teoretyczne oraz zasadność użytej metodologii, a także pierwsze uzyskane wyniki badań. Dlatego też, chciałabym podziękować za wsparcie dyrekcji Instytutu Nauk Politycznych UW, a w szczególności Dyrektorowi prof. Stanisławowi Sulowskiemu. Na etapie konceptualizacji i operacjonalizacji tematu książki otrzymałam nieocenioną pomoc ze strony: prof. Andrzeja Antoszewskiego, prof. Konstantego Adama Wojtaszczyka, prof. Agnieszki Rothert, prof. Leonardo Morlino oraz prof. Fernando Vallespína Oña, za co bardzo serdecznie dziękuję. Dziękuję mojej mamie, Grażynie Sroce, która była pierwszym

krytycznym czytelnikiem i korektorem niniejszej książki, a także mojemu bratu Danielowi za zrecenzowanie jednego z rozdziałów. Ze szczególną serdecznością chciałabym podziękować dr Małgorzacie Kaczorowskiej, dr Aleksandrze Moroskiej-Bonkiewicz, dr Marcie Witkowskiej, dr Marcie Żerkowskiej-Balas oraz dr Agnieszce Bejmie, które nie tylko udzieliły mi merytorycznego wsparcia podczas pisania książki, lecz także wspierały mnie w momentach zwątpienia co do zasadności podjętych działań. Chciałabym również podziękować mojemu mężowi Borji Polo de la Morena za pomoc, cierpliwość oraz pełne godności znoszenie moich częstych nieobecności.